

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ

У статті досліджено основні напрями розвитку вітчизняного ринку споживчого кредитування, вплив сучасної економічної ситуації на користування споживчими кредитами серед населення. Виявлено переваги і недоліки державного регулювання ринку споживчих кредитів. Авторами визначені фактори, що перешкоджають їх розвитку, та розроблено рекомендації щодо підвищення ефективності розвитку даного сектору кредитування. Аналізуються зміни у структурі кредитних вкладень. Визначено основні напрями вдосконалення кредитної діяльності вітчизняних банків. Виявлено проблеми, що виникли у процесі кредитування та доведено їх вплив на розвиток національної банківської системи та економіки в цілому.

Ключові слова: комерційний банк, споживчий кредит, проблемна заборгованість, дохідність, ризик, ринок споживчих кредитів.

KOSHONKO O. V., STECENKO N. A.
Khmelnitsky National University

DEVELOPMENT FEATURES OF THE MARKET OF CONSUMER CREDITING IN MODERN CONDITIONS

In the article the main directions of domestic consumer credit market, the impact of the current economic situation in the use of consumer credit population. Advantages and disadvantages of state regulation of consumer credit. The authors identified factors that hinder their development, and developed recommendations to improve the efficiency of this sector lending. Analyzed changes in the structure of loans. The main directions of improving credit activity of domestic banks. The problems that have arisen in the credit and prove their impact on the national banking system and the economy as a whole. It is noted that the positive effect in the banking consumer credit in the current conditions can make the following measures: improving methodological provision of credit by developing appropriate internal regulations; increased attention to population such loans for current needs as overdraft loans and using credit cards; marketing research banks to expression of people's needs for new types of loans; improving the existing mechanism cheaper loans in the direction of extension of its validity.

Keywords: commercial bank, consumer credit, bad debts, profitability, risk, consumer credit market.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку ринкової економіки держави вагомим місцем належить ринку споживчого кредитування. Його роль значно зростає в Україні в сучасних умовах, у тому числі, під впливом фінансової глобалізації та макроекономічної ситуації. Оскільки рівень попиту на позикові фінансові ресурси серед населення щорічно зростає, що у свою чергу призводить до розширення асортименту банківських продуктів на ринку споживчого кредитування. Значне зростання споживчого кредиту в Україні стало важливим чинником розвитку банківської системи й економіки в цілому. Проте надто прискорене і недостатньо контрольоване зростання споживчого кредиту загострило проблеми незбалансованості товарних і кредитних ринків і сприяло нагромадженню ризиків. Сучасний банківський бізнес супроводжують високий рівень конкуренції, ускладнення архітектури фінансового ринку та його дерегулювання, зміни в організації кредитування. Водночас суб'єкти споживчого кредиту в Україні виявились не готовими до суттєвих трансформацій, а надмірна активізація банків щодо кредитування населення посилила загрози стійкості окремих банків і всієї банківської системи. Наявність проблемних аспектів діяльності вітчизняних банків на ринку споживчого кредитування зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань споживчих кредитів присвячені праці А. М. Герасимовича, О. В. Васюренко, В.В. Гончаренко, О.Т. Євтуха, В.Д. Лагутіна, А.М. Мороза, М.Д. Олексієнка, М. І. Савлука, В.Т. Сусіденка та багатьох інших. Віддаючи належне напрацюванням українських вчених, слід зазначити, що мінливість фінансово-економічного середовища країни та чинників, що його зумовлюють, в тому числі і у банківському секторі, залишає велике поле для подальшого дослідження сфери банківського споживчого кредитування.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз ринку споживчого кредитування України, визначення основних проблем, що перешкоджають його розвитку та шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на достатньо бурхливий ріст споживчого кредитування в останні роки, його обсяг в загальному обсязі кредитних вкладень в економіку України невеликий. Між тим, саме цей показник в багатьох випадках визначає зрілість національної банківської системи. Кредитування населення передбачає високий рівень розвитку філіальної мережі й банківських технологій, здатність до швидкого освоєння та супроводу нових банківських продуктів. Основною проблемою споживчого кредитування в Україні залишається висока вартість кредитів для фізичних осіб. Мінімізація ризиків банківського споживчого кредитування має здійснюватися силами самих банків шляхом

застосування активних методів впливу на ймовірність неповернення позик і відсотків за ними у бік зменшення. Завдання банків – удосконалити внутрішній кредитний ризик-менеджмент.

Позитивний ефект у розвиток банківського споживчого кредитування за сучасних умов можуть внести наступні заходи: покращання методичного забезпечення організації кредитування шляхом розробки відповідних внутрішньобанківських положень; посилення уваги до таких кредитів населенню на поточні потреби, як овердрафт і кредити з використанням пластикових карток; проведення маркетингових досліджень банків з метою вияву потреб населення в нових видах кредитів; удосконалення діючого механізму здешевлення кредитів у напрямі подовження строків його дії. Споживчий кредит має багато специфічних рис, пов'язаних із особливостями сфери особистого споживання громадян.

По-перше, цей вид позики відображає відносини між кредитором і позичальником, сутність яких полягає у кредитуванні кінцевого споживання, на відміну від позик, які надають суб'єктам господарювання для виробничих цілей або для придбання активів, що породжують рух вартості.

По-друге, на відміну від інших видів кредиту, якими користуються переважно суб'єкти господарювання, споживчі кредити одержують, як правило, фізичні особи.

По-третє, споживчий кредит є засобом задоволення споживчих потреб населення, тобто, особистих, індивідуальних потреб людей. Така позика прискорює отримання певних благ, які вони могли б мати лише у майбутньому, здійснивши відповідні накопичення грошових коштів, необхідних для здійснення купівлі цих товарно-матеріальних цінностей чи послуг, а також робіт з будівництва тощо. Надання споживчих позик населенню, з одного боку, підвищує їх платоспроможний попит, життєвий рівень у цілому, а з іншого – прискорює реалізацію товарних запасів, послуг, сприяє створенню основних фондів.

По-четверте, всі види споживчого кредиту мають соціальний характер, оскільки вони сприяють вирішенню суспільних проблем – підвищенню життєвого рівня населення (передусім із низьким та середніми доходами), утвердженню принципів соціальної справедливості [2].

Активна робота банків у галузі обслуговування приватних осіб також є необхідною умовою зміцнення ресурсної бази та розширення ринків їх успішної конкурентної боротьби з небанківськими фінансово-кредитними установами. Враховуючи особливості перебігу сучасних економічних та соціальних процесів, доцільно дослідити тенденції та перспективи розвитку споживчого кредитування на ринку банківських послуг України.

Видача кредитів є найбільш динамічним сектором роздрібного банківського бізнесу. Динаміка темпів кредитування впродовж 2015 року була нерівномірною. У лютому-вересні минулого року спостерігалась тенденція поступового уповільнення темпів зростання кредитних вкладень. На зниження кредитної активності вплинули уповільнення темпів зростання ресурсної бази банківських установ через ускладнення умов доступу до зовнішніх джерел фінансування, погіршення кредитоспроможності позичальників та необхідність виконання вимог НБУ, направлених на стабілізацію ситуації на грошовокредитному ринку. Досліджуючи валюту, в якій надавалися кредити домашнім господарствам протягом 2011–2015 років, необхідно відмітити про перевагу іноземної валюти за виключенням останніх 2012–2015 рр. (таблиця 1).

Обсяги кредитування в іноземній валюті до 01.01.2012 р. зростали випереджаючими темпами порівняно з кредитуванням в національній валюті. Відбулось помітне прискорення темпів зростання кредитних вкладень, що було зумовлено значним приростом кредитів у іноземній валюті через зниження курсу гривні до іноземних валют (таблиця 1) [4]. Починаючи з 2012 р. тенденція змінилася на протилежну. Відбулось помітне зниження темпів кредитних позик в іноземній валюті, що було зумовлено підвищенням курсу гривні до іноземних валют. Темп спаду за 2013 р. був найбільшим з часу запровадження заборони споживчого кредитування в іноземній валюті і становив 70,4 % до 2011 р. нівелюванням валютних диспропорцій, накопичених напередодні кризи. Протягом 2013 року обсяг та частка простроченої заборгованості за наданими кредитами зменшилася на 1,9 млрд грн, або на 2,6% – до 70,6 млрд грн, що становило 7,7% від кредитних операцій [6]. Зменшення в 2013 році частки простроченої заборгованості відбулось як за рахунок збільшення клієнтського кредитного портфеля, так і внаслідок часткового списання. Обчислені структурні зрушення показують, що за 2014 рік, частка споживчих кредитів в доларах США зросла на 7,6 процентних пунктів і навпаки частка споживчих кредитів в гривнях зменшилась на 7,9 п. п. Станом на 01.01.2015 обсяг кредитів, наданих фізичним особам в іноземній валюті, становить 77 943 млн грн, з них іпотечні – 44 638 млн грн [6].

Процес кредитування фізичних осіб комерційними банками спрямований на задоволення потреб населення, що в умовах постійного зростання цін, інфляції і зниження рівня життя населення є особливо актуальним. В той же час виникає проблема неповернення кредитів, наданих фізичним особам. При цьому кредитування фізичних осіб відрізняється підвищеними ризиками порівняно з іншими сферами діяльності кредитних організацій [2, с. 276]. На сьогодні існують споживчі кредити двох груп: беззаставні споживчі кредити (кредити готівкою, кредити на придбання товарів, кредитні картки) і споживчі кредити товарів, що видаються під заставу (автокредити, іпотечні кредити). Перші – найбільш доступні для масового сегменту і тому користуються найбільшим попитом у населення. З огляду на ризикований характер кредитної діяльності банків і, відповідно, невизначеність протягом терміну дії кредитної угоди, виникає потреба у

проведенні спеціального контролю – моніторингу, який спрямований на виявлення, оцінку та ліквідацію можливих ризиків, які виникають на всіх етапах кредитного процесу [3, с. 101].

Таблиця 1

**Кредити, надані домашнім господарствам, за цільовим спрямуванням у розрізі валют
за 2011–2015 роки**

Рік	<u>Споживчі кредити, млн. грн.</u>					
	усього	<u>у тому числі у розрізі валют</u>				
		гривня	долар США	євро	російський рубль	інші валюти
<u>2011</u>	126 192	71 091	52 602	1 573	2	924
<u>2012</u>	125 011	85 384	37 751	1 181	2	694
<u>2013</u>	137 346	108 224	27 657	939	1	525
<u>2014</u>	135 094	95 763	37 357	1 168	1	807
<u>2015</u>	104 879	66 662	36 268	1 140	=	809
<u>Кредити на нерухомість</u>						
<u>2011</u>	<u>70 447</u>	<u>12 503</u>	<u>55 694</u>	<u>881</u>	<u>2</u>	<u>1 368</u>
<u>2012</u>	58 427	14 243	42 318	778	2	1 087
<u>2013</u>	51 447	13 685	36 040	736	1	984
<u>2014</u>	71 803	11 310	57 873	1 102	1	1 518
<u>2015</u>	66 169	11 001	52 203	917	1	2 049
<u>Інші кредити</u>						
<u>2011</u>	<u>4 585</u>	<u>3 081</u>	<u>1 402</u>	<u>90</u>	<u>=</u>	<u>12</u>
<u>2012</u>	4 191	3 063	1 016	101	-	9
<u>2013</u>	4 736	3 772	852	104	-	8
<u>2014</u>	4 318	3 003	1 179	117	-	18
<u>2015</u>	3 821	2 389	1 324	93	=	15

Джерело: складено на основі даних НБУ [4]

Сучасний стан споживчого ринку характеризується від'ємною тенденцією розвитку кредитування домогосподарств за цільовим використанням протягом 2011–2015 років (таблиця 2).

Аналізуючи таблицю, важливо підкреслити зменшення обсягів кредитів, наданих сектору домогосподарств. Так, протягом 2011–2015 рр. їх сума зменшилась на 26355 млн грн та становила на 31.12.2015 р. 174869 млн грн, що на 13,1% менше рівня 2011 р., та на 17,21% менше рівня 2014 р. Така тенденція спричинена нестабільністю фінансового стану даних позичальників та високим рівнем проблемної заборгованості. Однак, необхідно відмітити, що з 2012 р. відбувалось поступове зростання обсягів споживчих кредитів і їх частка у загальній структурі зросла – від 62,71% у 2011 р. до 70,97 % на кінець 2013 р. Водночас спостерігалось зростання частки кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості відповідно з 31,14% у 2011 р. до 37,84% у 2014 р. Проте, вже у 2015 р. відбулось скорочення даного виду кредиту до 31,14%. На зниження кредитної активності вплинули уповільнення темпів зростання ресурсної бази банківських установ через ускладнення умов доступу до зовнішніх джерел фінансування, погіршення кредитоспроможності позичальників та необхідність виконання вимог НБУ, спрямованих на стабілізацію ситуації на грошово-кредитному ринку. Кредитування сектору домогосподарств здійснювалося на довгий строк. Необхідно відмітити, що найбільшим попитом користуються кредити терміном більше 5-и років.

Структура кредитних вкладень банківськими установами домашнім господарствам за цільовим спрямуванням за 2011–2015 роки

Показник	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Всього надано кредитів банківськими установами, млн грн.	201 224	187 629	193 529	211 215	174 869
Споживчі кредити, млн грн.	126 192	125 011	137 346	135 094	104 879
Частка у структурі, %	62,71	66,63	70,97	63,96	59,98
Кредити на нерухомість, млн грн.	70 447	58 427	51 447	71 803	66 169
Частка у структурі, %	31,14	26,58	34,00	37,84	31,14
Інші кредити, млн грн.	4 585	4 191	4 736	4 318	3 821
Частка у структурі, %	2,28	2,23	2,45	2,04	2,19

Джерело: складено на основі даних НБУ [4]

На сьогоднішній день існує досить широкий спектр банківських продуктів зі споживчого кредитування, як на світовому ринку, так і на ринку України. Перспективи роботи банків із населенням в Україні значні, особливо швидкими темпами розвиваються банківські кредитні продукти з використанням новітніх технологій, наприклад таких, як кредитні картки. Проведений аналіз динаміки споживчого кредитування в Україні дає змогу окреслити основні проблеми, що стримують активну діяльність банків у цій сфері. До них можна віднести: незадовільний рівень якості сукупного кредитного портфеля банків, викликаний зростанням частки простроченої заборгованості за останні роки; високий рівень ставок за споживчими кредитами порівняно із обліковою ставкою НБУ; розрив строків залучення банками на міжнародному ринку короткострокових кредитів та розміщених ними коштів на довгостроковій основі серед населення [7]. Окрім зазначених проблем, існує ціла низка об'єктивних факторів, що перешкоджають розвитку споживчого кредитування в Україні, а саме [5, с. 25]: порівняно високий рівень вартості розробки та впровадження нових видів послуг; недостатньо розвинута ринкова інфраструктура філії та представництва та низький рівень якості кредитних продуктів, що пропонуються; невисокий рівень доходів більшої частини населення, що не дає змоги банкам активно застосовувати повноцінні депозитні стратегії для фізичних осіб, унаслідок чого банки не мають можливості реалізовувати власний кредитний потенціал на ринку роздрібного кредитування.

Висновки. Отже, підводячи підсумок можна сказати, що споживче кредитування є невід'ємною ланкою банківської системи, тому підвищення довіри клієнтів до банків, зниження відсоткових ставок за споживчими кредитами сприятиме покращенню діяльності вітчизняних банків. Ситуація зі споживчим кредитуванням в Україні потребує реформування, одними з головних проблем залишається незадовільний рівень фінансової обізнаності споживачів та відсутність належного розкриття інформації та захисту прав споживачів.

Література

1. Барановський О. І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання : монографія / Барановський О. І. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 754 с.
2. Іваненко Л. Правові засади споживчого кредитування / Л. Іваненко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2011. – № 1. – С. 103–110.
3. Кредитування і контроль : навч. посіб. / Т. С. Смуженко, Р. Р. Коцовська, В. М. Крупський, В. С. Хім'як. – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. – 135 с.
4. Кредити та депозити домашніх господарств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/files/3.3-Loans.xls>
5. Мельник К. М. Тенденції та перспективи розвитку споживчого кредитування в Україні / К. М. Мельник // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2014. – Вип. 86. – Ч. 2: Економіка. – С. 19–27.
6. Річний звіт НБУ за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>
7. Чиж Н.М. Сучасний стан банківського кредитування в Україні / Н.М. Чиж // Економічний форум. – 2011. – № 2. – С. 9–15.

Надійшла 15.09.2016; рецензент: д. е. н. Нижник В. М.